

KONCEPCIJA NEMAČKO-SRPSKOHRVATSKOG FRAZEOLOŠKOG REČNIKA

UDK 801.3:801.316:001.4

0. Konceptcija svakog rečnika, pa i frazeološkog, ogleda se pre svega u izboru leksema, odnosno frazeoloških izraza koji nalaze svoje mesto u rečniku.

1. Izbor frazeoloških izraza u Nemačko-srpskohrvatskom frazeološkom rečniku¹ izvršen je na osnovi dveju grupa kriterija:

- naučnih u okviru samog nemačkog jezika
- didaktičko-pragmatičkih s obzirom na dvojezični karakter rečnika i njegovu namenu.

1.1. Po prvom kriteriju, pod frazeološkim izrazom podrazumeva se posebna vrsta leksičke jedinice koja se, za razliku od slobodnih spojeva reči, javlja kao stalni izraz, stalni obrt, tj. idiom,² a čije se celokupno značenje ne može izvesti iz pojedinačnih značenja komponenata izraza.³ Karakteristika frazeološkog izraza sastoji se, prema tom kriteriju, u tome što se, pre svega, radi o singularnom spoju reči u kojem najčešće dolazi do potpune ili, ređe, do delimične promene značenja pojedinih komponenata spoja.⁴ Ove karakteristike frazeološkog izraza mogu se opisati na osnovu triju osobenosti koje omogućavaju razgraničavanje frazeološkog izraza od slobodnih spojeva reči.⁵ Te su osobenosti:

- idiomatičnost izraza⁶
- semantičko-sintaksička stabilnost izraza
- mogućnost reprodukovanja izraza u nepromenjenom obliku, isto kao i svake druge reči jednog jezika,

1.1.1. Poznata je činjenica da se stepen idiomatičnosti ne može tačno odrediti, da ona delimično zavisi od predznanja onoga tko pokušava da određeni izraz motiviše, tj. da pronikne u sliku ili predstavu koja obavezno postoji u pozadini svakog izraza. Stepem idiomatičnosti jednog izraza može se najbolje uočiti ako se pođe od spojeva reči koji se istovremeno upotrebljavaju i u konkretnom i u prenesenom značenju. Tako i u nemačkom i u srpskohrvatskom jeziku spoj reči *Schiffbruch erleiden* — *pretrpeti brodolom* znači

¹ Pavica Mrazović-Ružica Primorac, *Nemačko-srpskohrvatski frazeološki rečnik*, Narodna knjiga, Beograd, 1981.

² Up.: P. Mrazović-R. Primorac, *Pokušaj klasifikacije frazeoloških izraza nemačkog jezika, njihovi izvori i stilske funkcije*, u: »Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu«, knjiga VIII, Novi Sad, 1964-1965, str. 284.

³ Up.: Jan A. Czochralski, *Konfrontatives zur deutschen und polnischen Idiomatik*, u: Ulrich Engel (Hrsg.), *Deutsche Sprache im Kontrast*, Tübingen, 1977, str. 169; P. Mrazović, *Frazeološki izrazi i problemi njihovog prevodenja*, u: *Zbornik radova Instituta za strane jezike i književnosti*, Novi Sad, 1982, str. 354.

⁴ Up.: Wolfgang Fleischer, *Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache*, Leipzig, 1982, str. 14; J. A. Czochralski, op. cit., str. 170.

⁵ Slobodni spojevi stvaraju se u procesu govora, a frazeološki izraz reprodukuje se kao gotov, ustaljen spoj, kao i svaka druga reč datog jezika.

⁶ Up.: W. Fleischer, op. cit., str. 35. i d.

i konkretan »brodolom na moru« i, u prenesenom značenju, »neuspeh«. U prvom slučaju obe komponente zadržavaju svoje osnovno značenje, dok se u frazeološkom spoju komponenta *Schiffbruch*, odnosno *brodolom*, javlja u prenesenom značenju »neuspeh«. Druga komponenta, glagol *erleiden*, odnosno *pretrpeti*, zadržava svoje osnovno značenje.

Viši stepen idiomatičnosti javlja se u slikovitim izrazima iza kojih se može nazreti značenje frazeološkog spoja; takvi se izrazi mogu smatrati motivisanimi. Na primer:

Öl ins Feuer gießen — sipati ulje na vatru
unter einer Decke stecken — đuvati u isti rog.

Potpuna idiomatičnost javlja se u frazeološkim izrazima koji su, ili zbog arhaičnih komponenata, ili izbledele slike, ili predstave, potpuno nemotivisani. Na primer:

aus dem Stegreif reden — »govoriti bez pripreme«.

U ovom frazeološkom izrazu nemačkog jezika javlja se, pored nemotivisane slike, i arhaična reč *Stegreif*, danas *Steigbügel — uzengija*. I ako se iz rečnika sazna šta je reč *Stegreif* nekada značila, frazeološki izraz ostaje nemotivisan, idiomatičan.

1. 1. 2. Važnu ulogu pri izboru frazeoloških izraza ima i semantičko-sintaksička stabilnost izraza. Celokupno značenje izraza vezano je za singularnu vezu pojedinih komponenata. Frazeološki spoj nema karakter modela, jer se pojedine komponente ne mogu zameniti sinonimima. U tim slučajevima se radi o leksičko-semantičkoj stabilnosti spoja. Na primer u izrazu:

die Flinte ins Korn werfen — baciti koplje u trnje

ne možemo komponentu *Flinte*, odnosno u srpskohrvatskom jeziku *koplje*, zameniti sinonimom *Gewehr*, odnosno *bodež*, ili nečim sličnim, niti se namesto *Korn* može upotrebiti *Weizen*, ili namesto *trnje* nešto drugo.

Stabilnost spoja odražava se i u činjenici da se u spojevima često javljaju u n i k a l n e komponente ili spojevi koji se inače ne javljaju samostalno u određenom jeziku. Na primer:

mit jemandem auf dem Kriegsfuß stehen — biti sa nekim na ratnoj nozi.

Reč *Kriegsfuß* u nemačkom jeziku i spoj reči *ratna noga* u srpskohrvatskom javljaju se isključivo u ovim frazeološkim izrazima, nikada samostalno ili u kombinaciji sa nekim drugim rečima.

Sintaksička stabilnost spoja takođe je bila važan kriterijum za izbor izraza u navedenom rečniku, pa su u rečnik ušli i izrazi kod kojih nema nikakve idiomatičnosti, ali postoji singularni, stabilan spoj, kao što su:

Tag und Nacht — dan i noć, danju i noću
alt und jung — staro i mlado, svi
hin und her — tamo-amo, gore-dole, i ovamo i onamo.

1. 1. 3. Treća karakteristika frazeoloških izraza koji su našli svoje mesto u rečniku sastoji se u činjenici da se svaki frazeološki izraz može shvatiti kao leksička jedinica koja se gotova reprodukuje u govoru. Ovaj treći kriterij nužno se nadovezuje na prva dva, mada se ne sme apsolutizovati, jer ima

⁷ I za ovakve nemotivisane izraze postoje, naravno, razna objašnjenja koja mogu da pomognu u dočaravanju prvobitne slike koja je poslužila za stvaranje određenog idioma.

klišea — rečeničnih, poslovičnih — koji se takođe kao gotovi reprodukuju, a ipak ne spadaju u frazeološke izraze. Stoga su prva dva kriterija bitnija od ovog trećeg.

1. 2. Sa stanovišta dvojezičnog rečnika, u rečnik bi trebalo uneti i one spojeve koji iz perspektive drugog jezika nose izuzetna sintaksička i semantička obeležja. Takve spojeve Czochralski⁸ naziva međujezičkim idiomima, pa donosi ove primere:

spazieren /schlafen/ etwas holen, itd. gehen — ići u šetnju /na spavanje/ po nešto, itd.

I uprkos toj strukturalnoj divergenciji (u nemačkom jeziku se javlja infinitiv kao dopuna glagolu *gehen*, u srpskohrvatskom predložni izrazi uz glagol *ići*), takvi spojevi nisu ušli u frazeološki rečnik jer ne predstavljaju singularne spojeve, niti im je ijedna komponenta upotrebljena u prenesenom značenju.

1.2.1. Svoje su mesto, međutim, našli takozvani analitički spojevi reči koji se ne nalaze ni u jednoj jednojezičkoj zbirci nemačkih frazeoloških izraza. Ti spojevi nisu idiomatični, niti se odlikuju posebnom strukturalnom stabilnošću, karakteristično je za njih samo to da se mogu shvatiti kao celovita leksička jedinica koja se gotova reprodukuje u govoru. Na primer:

einen Entschluß /Entschlüsse fassen — doneti odluku, odlučiti se in Bewegung kommen/ geraten — (po)krenuti (se).

Sem toga, ti spojevi u srpskohrvatskom jeziku često imaju za adekvat samo glagol, ali ne i spoj, a iz nastavnog iskustva je poznato da predstavljaju problem i pri razumevanju i pri upotrebi.

1.2.2. I poređenja koja često nisu ni idiomatična ni strukturalno stabilna (postoji mogućnost mnogih varijacija) ušla su u frazeološki rečnik, jer najčešće počivaju na različitim slikama, pa predstavljaju posebno interesantnu oblast kako za poređenje dvaju jezika, tako i za razna sociolingvistička istraživanja. Na primer:

dumm wie (Bohnen) Stroh, wie die Erde, wie sechs Ochens, wie ein Regiment Soldaten — glup k'o noć, kao top, kao točak, kao konj dünn wie ein (Zwirns)faden, wie ein Mohnblättchen, wie ein Laternenpfahl, wie ein Hering — mršav kao pritka, kao saraga still, daß man eine Stecknadel fallen hören könnte — tiho da muhu čuješ sich freuen wie ein Schneekönig, wie ein Schneesieber — radovati se kao dete schwimmen wie eine bleierne Ente — plivati kao sekira, itd.

1.2.3. I poneke poslovice (koje su nađene napisane u ekscerpiranom materijalu) ušle su u rečnik, mada im onde nije mesto. Poslovice nisu leksičke jedinice, već citati, mali tekstovi, pa prema tome nemaju nikakvu mogućnost uklapanja u kontekst, jer im nedostaje anaforski elemenat koji bi ukazivao na kontekst ili konsituaciju. Namera je, međutim, bila da se kod nekih ukaže na isti skup mudrosti i didaktički karakter koji se veoma često poklapa u oba jezika. Na primer:

Wer andern eine Grube gräbt, fällt selbst hinein. — Ko drugom jamu kopa, sam u nju pada.

⁸ Up.: J. A. Czochralski, op. cit., str. 172.

Ili pak da se ukaže na to da se ista mudrost može iskazati raznim slikama u dva različita jezika. Na primer:

Morgenstunde hat Gold im Munde. — Ko rano rani, dve sreće grabi.

2. Prevodi nemačkih frazeoloških jedinica dati su na srpskohrvatskom jeziku ovim redosledom:

- frazeološki ekvivalent
- eksplikativan prevod
- opisna objašnjenja.

2.1. Frazeološki ekvivalent dat je tamo gde se iza frazeološkog izraza u oba jezika krije ista slika ili ista predstava, pa se u oba jezika javljaju apsolutni prevodni ekvivalenti.

2.1.1. Takvi prevodni ekvivalenti su retki, ako se izuzmu kalkovi, tj. doslovni prevodi onih izraza koji potiču iz istih izvora. Primeri za isti izvor:

Literatura: *sein oder nicht sein — biti ili ne biti*

Basna: *für jemanden die Kastanien aus dem Feuer holen — vaditi kestenje iz vatre (za nekog drugog)*

Biblija: *ein ungläubiger Thomas — neverni Toma*, itd.

Ali ima, naravno, i takvih koji u oba jezika počivaju na istoj slici i imaju iste komponente. Na primer:

Hand aufs Herz — ruku na srce,

das fünfte Rad am Wagen — peti točak na kolima,

mit allen Salben gesalbt — namazan svim mastima, itd.

2.1.2. Više je takvih koji, mada počivaju na istoj slici, u oba jezika imaju delimično različite komponente.

zwei Fliegen mit einer Klappe schlagen — ubiti jednim udarcem dve muhe

die Flinte ins Korn werfen — baciti koplje u trnje.

2.1.3. Najviše je takvih izraza koji počivaju na različitim slikama, pa se prema tome u oba jezika javljaju i frazeološki izrazi sa potpuno različitim komponentama. Na primer:

den Bock zum Gärtner machen — dati vuku ovce na čuvanje

(noch) nicht trocken hinter den Ohren sein — mirisati još na mleko.

2.2. Mnogi frazeološki izrazi nemačkog jezika nemaju frazeološki ekvivalent u srpskohrvatskom jeziku, pa se moralo pribeći eksplikativnom prevodu. Na primer:

seinen Ohren schmeicheln — ulagivati se, govoriti ono što neko hoće da čuje

sein Ohr hinhalten — pažljivo slušati

jemandem die Hölle heiß machen — zaplašiti, zastrašivati nekoga, zagorčavati nekome život.

2.3. Opisna objašnjenja retko su potrebna jer se većina izraza može prevesti ili frazeološkim izrazom ili leksičkom jedinicom. Ponekad je to ipak neophodno. Na primer:

das mecklenburgische Wappen machen (šalj.) — nalaktiti se i rukama podupirati glavu (doslovno: predstavljati meklenburški grb). (U starom grbu Mecklenburga bila je glava bika.)

Sem tih opisnih objašnjenja, svi prevodni ekvivalenti dati su tako da mogu bez daljega da se uklope u prevod ilustrativnih primera koji su dati iza svakog frazeološkog izraza.

3. Ilustrativni primeri sa frazeološkim izrazima nemačkog jezika ekscerpirani su iz značajnih dela nemačke književnosti, društvenih nauka, periodike, publicistike i dnevne štampe. Vremenski period nije strogo omeđen: obrađena su dela počevši od druge polovine XIX veka (uglavnom ona dela koja se i danas čitaju), pa sve do naših dana. Dati su i ilustrativni primeri iz svakodnevnog govora, posebno za one frazeološke izraze koji se teško mogu naći fiksirani u pisanom jeziku. Na primer:

in die Röhre gucken (ili *schauen*) (razg.) — 1. ostati praznih šaka, bez ičega; loše proći pri nekoj deobi; provesti se k'o bos po trnju (razg.); 2. (nov.) gledati televizijski program.

1. *Ich habe es schon nur zu oft erlebt, daß die, die meiste Arbeit tun, zum Schluß in die Röhre schauen.*

2. *Den ganzen Abend willst du wieder in die Röhre gucken? Eine vernünftige Unterhaltung kann dabei ja nicht aufkommen.*

4. Kako se vidi iz navedenih primera, svaki frazeološki izraz — ako ne pripada neutralnom stilskom sloju — obeležen je odgovarajućim skraćenicama koje korisnika informišu o stilskom sloju pojedinog frazeološkog izraza. Isto je učinjeno i kod prevodnih ekvivalenata. Navešćemo samo nekoliko primera takvog obeležavanja:

guter Hoffnung sein (sveč. eufem.) — *biti u blagoslovenom stanju* (sveč. eufem.)

bei jemandem ist Hopfen und Malz verloren (razg.) — *diži ruke od njega*
große Bogen spucken (fam.) — *praviti se važan, biti uobražen*

hops gehen (grubo) — *zakovrnuti* (grubo), *umreti*

einen Dreck wert sein (vulg.) — *ne vredeti ni pišljiva bobica* (fam.), *ni prebijene pare* (razg.).

5. Sem stilskog sloja, dati su i podaci o ekspresivnoj vrednosti pojedinog izraza. Na primer, u primeru *guter Hoffnung sein* stoji pored obeleženog stilskog sloja »svečano« još i »eufemizam«. Navodimo samo nekoliko takvih izraza:

Holz sägen (šalj.) — *hrkati, testerisati* (razg., šalj.)

einen Fußtritt bekommen (fam., potc.) — *dobiti nogom u tur* (grubo, potc.)

alle Beine voll zu tun haben (razg., šalj., sport) — *na fudbalskoj utakmici mnogo trčati i udarati loptu.*

6. Kako se vidi iz gornjeg primera, dati su i podaci o socijalnom sloju, tj. o oblastima života u kojima se izraz najčešće javlja, u ovom slučaju u sportu. Još nekoliko primera:

klares denkste (vojn., nov.) — *jasna zabluda*

Borsten haben (student.) — *biti pri novcu, imati puno para* (razg.)

mit einem Holzmann (ili Strohmänn) spielen (kart.) — igrati karte sa nepostojećim protivnikom

eine Sendepause haben (đač., stud., nov.) — ne znati odgovor, ništa ne odgovoriti; začutati.

7. U prethodnim primerima javlja se i obeležje »nov«, jer je i dijahrona lestvica dobila svoje mesto, što je veoma značajno posebno za arhaične izraze. Na primer:

jemandem seine Höflichkeiten machen (arh.) — iskazati nekome poštovanje

aus Honig eitel Essig machen (zast.) — zagorčavati nekome život
krank feiern (nov.) — simulirati bolest, biti zdrav na bolovanju.

8. Kod izraza koji se isključivo javljaju u jednom od govornih područja nemačkog jezika (Austrija, Nemačka Demokratska Republika, Savezna Republika Nemačka ili Švajcarska) dati su i ti podaci. Na primer:

auf dem Kaderblatt einige dunkle Seiten haben (nov., DDR) — u (personalnom) dosjeu imati nekoliko zapisanih grehova, crnih mrlja; nemati čistu liniju napredovanja, života.

9. Na kraju, treba još reći da je princip u izdvajanju ključne reči kao odrednice bio čisto mehanički, jer se nijedan član frazeološkog izraza ne može sa sigurnošću odrediti kao značenjsko jezgro, pa su zato kao odrednice uzimane pojedine gramatičke kategorije po utvrđenim pravilima, tj. ako se u izrazu javi imenica, izraz će se morati tražiti pod tom odrednicom, itd.

U ovako kratkom prikazu koncepcije frazeološkog rečnika nisu, naravno, mogle da se prikažu sve osobenosti rečnika i dileme pri radu i doslednom sprovođenju ustanovljene koncepcije. Verovatno su, i pored ozbiljnog truda, promakle neke neujednačenosti u izboru, a još više u obeležavanju stilskih slojeva, jer je uvrštavanje jednog izraza u određeni stilski sloj većinom subjektivna stvar, pa se nekome može učiniti da bi obeležavanje moglo ponekad da bude i drukčije.

KONZEPTION DES DEUTSCH-SERBOKROATISCHEN PHRASEOLOGISCHEN WÖRTERBUCHS

Zusammenfassung

Die Auswahl in dem beschriebenen phraseologischen Wörterbuch erfolgte auf Grund zweier Kriterien:

- wissenschaftlicher im Rahmen der Ausgangssprache (deutsch) selbst
- didaktisch-pragmatischer in Anbetracht des zweisprachigen Charakters des Wörterbuchs.

Das Wörterbuch soll zwei Aufgaben dienen:

- es soll ein Nachschlagewerk sein für Leser und Übersetzer deutscher literarischer, wissenschaftlicher, publizistischer Texte,
- als Unterrichtsmittel oder Unterrichtshilfe soll es auch auf den höheren Stufen des Sprachunterrichts Verwendung finden.